

પ્રકરણ ૮ તાલ અથવા તાલમ્ અને રાગ અથવા રાગમ્ વિવિધતા ભારતીય સંગીતમાં

0680CH08

હિંદુસ્તાની શાસ્ત્રીય સંગીતમાં તાલ

દાદરા તાલ

Matra: 6
Vibhag: 2

Tali: on 1 matra
Khali: on 4 matra

કેહરવા તાલ

Taal signs	X				0			
	1	2	3	4	5	6	7	8
	Dha	Ge	Na	Ti	Na	Ka	Dhin	Na

Taal signs	X			0		
Matra	1	2	3	4	5	6
Bols	Dha	Dhin	Na	Dha	Tu	Na

ઉદ્દેશ્ય:
ની વિભાવનાને સમજો રાગા
અને ઉત્તર અને દક્ષિણ ભારતીય
શાસ્ત્રીય સંગીતમાં લય ધરાવે છે.

ત્રીનતાલ

Matra: 16
Vibhag: 4

Tali: on 1, 5, 13 matra
Khali: on 9 matra

શું તમે જાણો છો

હિંદુસ્તાની સંગીતની તાલા
પદ્ધતિમાં પ્રથમ માત્રાને "સમ"
કહેવામાં આવે છે.

Taal signs	X				2				0				3			
Matra	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Bols	dha	dhin	dhin	dha	dha	dhin	dhin	dha	dha	tin	tin	ta	ta	dhin	dhin	dha

શું તમે જાણો છો

મૃદંગમ્ના ઉસ્તાદ સંગીત ક્વાનિધિ અને પદ્મભૂષણ પુરસ્કારથી સન્માનિત પાલઘાટ મણિ અચ્ચરે જ્યારે તેઓ 10 વર્ષના હતા ત્યારે પોતાનું પહેલું પર્ફોમન્સ આપ્યું હતું. તેમણે તંજાવુર શ્રી વૈદ્યનાથ એચર પાસે તાલીમ લીધી. મણિ અચ્ચરે માત્ર લયબદ્ધ ટેકો પૂરો પાડવાને બદલે મૃદંગમ્ પર સંગીતના શબ્દસમૂહોને સક્રિયપણે ટેકો આપવાનો ખ્યાલ રજૂ કર્યો. તેમણે તેમના સમયના ઘણા અગ્રણી કલાકારોને સંગત આપી હતી. તેના ચાહકોએ તેના થાની અવર્તનામ (સોલોસ) ની પણ મજા માણી હતી. તેમના ઘણા વિદ્યાર્થીઓ લોકપ્રિય કલાકારો બન્યા હતા.

કર્નાટકીય સંગીતમાં તાલ

કર્ણાટકી સંગીતમાં તાલમ્નો ઉપયોગ બીટને જાળવી રાખવા માટે કરવામાં આવે છે. દરેક તાલમ્માં નિશ્ચિત સંખ્યામાં બિટ્સ હોય છે અને તેનું પુનરાવર્તન કરવામાં આવે છે. તેને તાલમ્ ચક્ર અથવા આવર્તમ્ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. તાલમ્ના ભાગોને "અંગમ્" તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ ત્રણ અંગમ્ આ પ્રમાણે છે:

લઘુ-આ એક તાળી છે અને ત્યારબાદ આંગળીઓની ગણતરી કરવામાં આવે છે. તે 3, 4, 5, 7 અથવા 9 બિટ્સ હોઈ શકે છે. તેને આ રીતે રજૂ કરવામાં આવે છે | ત્યારબાદ બિટ્સની સંખ્યા (સબસ્ક્રિપ્ટ તરીકે) આવે છે.

જ્યારે લઘુમાં ત્રણ બિટ્સ હોય છે, ત્યારે આપણે તેને તિસ્રા જાતિ કહીએ છીએ.

જ્યારે લઘુમાં ચાર બિટ્સ હોય છે, ત્યારે આપણે તેને ચતુસ્રા જાતિ કહીએ છીએ.

જ્યારે લઘુમાં પાંચ બિટ્સ હોય છે, ત્યારે આપણે તેને ખંડ જાતિ કહીએ છીએ.

જ્યારે લઘુમાં સાત બિટ્સ હોય છે, ત્યારે આપણે તેને મિશ્ર જાતિ કહીએ છીએ.

જ્યારે લઘુમાં નવ બિટ્સ હોય છે, ત્યારે આપણે તેને સંકીર્ણ જાતિ કહીએ છીએ.

જ્યારે લાઘુafghaકે નહિસ્તાન. kgm નવ ઘબ્કારા છે, આપણે તેને કહીએ છીએ સંકિર્ણ જાતિ હતી.

ધ્રુતમ- આ એક તાલી છે અને ત્યારબાદ હાથની લહેર આવે છે. તેમાં બે બિટ્સ છે. તેને '0' તરીકે રજૂ કરવામાં આવે છે..

અનુદ્રુતમ- આ માત્ર એક તાળી છે. તેમાં એક ઘબ્કાર છે અને તે તમારા તરીકે રજૂ કરવામાં આવે છે અને તે ઉપરોક્ત બેની તુલનામાં ઓછો વપરાય છે.

ચાલો જોઈએ કે કેવી રીતે લાઘુafghaકે નહિસ્તાન. kgm અને ધ્રુતમ ના સ્વરૂપમાં પ્રસ્તુત કરવામાં આવે છે બોલવું.

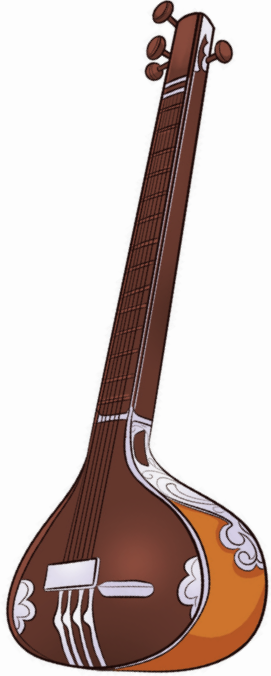
રૂપક તાલમ— આ તાલમ્માં એક દ્રુતમ્ છે અને ત્યારબાદ એક લઘુમ્ છે. તેથી, ચતુસ્રા જાતિ રૂપક તાલમ્, છ બિટ્સ(4 + 2)નું ચક્ર છે. તેને 0 |4 તરીકે દર્શાવવામાં આવે છે..

આદિ તાલમ— આ તાલમ્માં એક લઘુ અને ત્યારબાદ બે દ્રુતમ્ છે. તે આઠ બિટ્સ (4 + 2 + 2)નું ચક્ર છે. તેને આ રીતે |4 0 0 રજૂ કરવામાં આવે છે.

રસપ્રદ શબ્દો

કર્નાટિક સંગીત શબ્દ	હિન્દુસ્તાની સંગીત શબ્દ
રાગમ્	રાગા
આરોહમ્	આરોહ
અવરોહમ્	અવરોહ
ગમકમ્	ગમક
લયમ્	લય

ભારતીય સંગીતમાં રાગ

ભારતમાં શાસ્ત્રીય સંગીતની બે જુદી-જુદી શૈલીઓ છે - કર્ણાટક અથવા દક્ષિણ ભારતીય શાસ્ત્રીય સંગીત અને હિન્દુસ્તાની અથવા ઉત્તર ભારતીય શાસ્ત્રીય સંગીત. દરેક શૈલીમાં સ્વરો તમને પહેલાના પૃષ્ઠોમાં સમજાવવામાં આવ્યા છે. કર્ણાટકી સંગીત વીણા, વાયોલિન, વાંસળી, નાદસ્વરમ્, મૃદંગમ્, ઘટમ્, કાંજીરા અને મોર્સિંગ જેવા વાદ્યોનો ઉપયોગ કરે છે. આ રચનાઓ સામાન્ય રીતે સંસ્કૃત, તેલુગુ, કન્નડ, મલયાલમ અને તમિલ ભાષામાં હોય છે. હિન્દુસ્તાની સંગીતમાં તાનપુરા, સિતાર, સરોદ, સારંગી, સંતૂર, તબલા અને પખાવજ જેવા વાદ્યોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. સામાન્ય રીતે હિન્દી, સંસ્કૃત અને બ્રિજભાષામાં ગીતોની રચના કરવામાં આવે છે.

રાગ અને તાલા વિશે સમજવા માટે વીડિયોઝ જુઓ.

રાગ સ્કેલ પર આધારિત છે. દરેક માપપટ્ટીમાં યડતા (આરોહના) અને ઉતરતા (અવરોહના) ક્રમમાં સૂરો (સ્વરો) હોય છે. સ્વરોમાંથી બનેલી સીડીની કલ્પના કરો! રાગ અનુસાર સ્કેલની નોટો બદલાય છે.

રાગ યોજના

જ્યારે સૂરોને ઉચ્ચતર અષ્ટક (તાર સમક)માં લખી છો ત્યારે સૂરોને ટોચ પરના બિંદુ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવે છે, આ રીતે, સાં. નીચલા અષ્ટક (મંદ્ર સમક)ના સૂરોને નીચે આપેલા બિંદુ દ્વારા આ રીતે રજૂ કરવામાં આવે છે, નિ. મધ્ય અષ્ટક (મધ્ય સમક)ના સૂરોને માત્ર આ રીતે સ્વર દ્વારા રજૂ કરવામાં આવે છે, સા.

રાગની જાતિઓ

યાલો આપણે રાગમાં નોંધોના ચોક્કસ સેટ માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવતી બીજી એક રસપ્રદ પરિભાષા જાણીએ. જો કોઈ રાગમાં પાંચ સૂર હોય તો તેને ઓડવ જાતિ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. જો કોઈ રાગમાં છ સૂર હોય તો તેને ષાડવ જાતિ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. જો કોઈ રાગમાં સાત સૂર હોય તો તેને સંપૂર્ણ જાતિ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

પ્રવૃત્તિ ૧: રાગ ભૂપ

રાગના ભૂપમાં નીચે મુજબના સ્વરો હોય છે:

આરોહ/આરોહણ: સા રે ગ પ ધ સાં

અવરોહ/અવરોહણ: સાં ધ પ ગ રે સા

રાગ હંસધ્વનિમાં નીચે મુજબના સ્વરો હોય છે:

આરોહ/આરોહણ: સા રે ગ પ નિ સાં

અવરોહ/અવરોહણ: સાં નિ પ ગ રે સા

જો તમે ગમકો (આભૂષણો)નો ઉપયોગ કરીને, કેટલાક સ્વરોનું પુનરાવર્તન કરીને અને ખાસ શબ્દસમૂહો વગાડીને સ્કેલને શણગારો છો તો તે રાગ બની શકે છે. દરેક રાગને મહત્વપૂર્ણ સ્વર અને વિશેષ શબ્દસમૂહોથી શણગારવામાં આવે છે.

સંસ્કૃતમાં રાગનો અર્થ કંઈક એવો થાય છે જે મનને રંગે છે. દરેક રાગ મનમાં કેટલાક ભાવનાત્મક પ્રતિભાવો જગાડે છે. આને રસ કહેવાય છે.

રાગ અને તેમના મૂડ વિશે વધુ સમજવા માટે રાગ અને રાસ પર વીડિયો જુઓ!

ભારતીય શાસ્ત્રીય સંગીતમાં રચના એ સંગીતના તત્ત્વોની માળખાગત ગોઠવણીનો ઉલ્લેખ કરે છે જેમ કે રાગ (રાગ), લય (તાલ),

અને ગીતો (જો કોઈ હોય તો). ભારતીય શાસ્ત્રીય સંગીતની રચનાઓને સામાન્ય રીતે હિન્દુસ્તાની શાસ્ત્રીય સંગીતમાં બંદિશ અને કર્ણાટક શાસ્ત્રીય સંગીતમાં કૃતિઓ કહેવામાં આવે છે.

પ્રવૃત્તિ ૨: રાગ બિલાવલમાં સ્વરમાલિકા

સરગમ (સ્વર)માં ગવાયેલી રચનાને સ્વરમાલિકા કહેવામાં આવે છે. વિવિધ રાગોનો ઉપયોગ કરીને સ્વરમાલિકાની રચના કરી શકાય છે. ત્રીનતીલમાં નિબધ્દુ થયેલ રાગ બિલાવલની સ્વરમાલિકા સાંભળો.

સ્વરમાલિકા

રાગ : બિલાવલ

તાલ : ત્રીનતાલ

રચયિતા : પરંપરાગત

આરોહ સાં રે ગ મ પ ધ નિ સાં

અવરોહ સાં નિ ધ પ મ ગ રે સા

Sthayi

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
S	P	M	G	R	G	R	S	S	R	S	N	D	N	S	-
S	G	R	M	G	P	M	G	G	M	P	M	G	R	S	-

Antara

P	Ś	N	D	P	M	P	D	N	-	Ś	-	Ṛ	Ṛ	Ś	Ś
Ś	Ṛ	Ḡ	Ṛ	Ś	N	D	P	Ś	N	D	P	M	G	R	S

રસપ્રદ શબ્દો

રાગ યમનનો મુખ્ય રસ શૃંગાર અથવા પ્રેમ છે. આ રાગમાં રચિત ઘણા લોકપ્રિય ફિલ્મી ગીતો છે! આ રાગના આધારે કેટલાક લોકપ્રિય ગીતો શોધવાનો પ્રયત્ન કરો. તેમને શીખો અને ગાઓ.

પ્રવૃત્તિ ૩: રાગ યમનમાં બંદિશ શીખવી

રાગ યમનમાં એક બંદિશ શીખવા માટે આ વીડિયો જુઓ.

રાગ યમનમાં આરોહ અથવા યડતા સ્વરો છે, નિ રે ગ મ ધ નિ સાં.

રાગ યમનમાં અવરોહ અથવા ઊતરતા સ્વરો છે, સાં નિ ધ પ મ ગ રે સા.

નોંધ લો કે તમે પહેલાં ગાયેલા શુદ્ધ મ કરતા વધારે છે. એક સ્વરમાં આ નાનો ફેરફાર ગીતના મૂડને બદલી નાખે છે!

આ ગીતમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ વાંસળી વગાડતા અને વૃંદાવનના ગોપીકાઓ તેની ધૂન પર નૃત્ય કરતા વર્ણવે છે.

રાગ યમન

છોટા ખયાલ - કાન્હા બાંસુરી

સ્થાયી

આજ બજાઈ કાન્હા બાંસુરી
મોહ લઈ સઘરી બ્રીજ નારી પ્યારી

અંતરા

બ્રિન્દાવન કી કુંજ ગલીન મે
સંગ લીયે બ્રીખભાન દુલારી પ્યારી

ત્રણ તાલ

Sthayi

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
X				2				0				3			
						P	PM	GR	SN	D	N	R	GM	P	M
						Aa	ja	Ba	ja	ii	Ka	nha	Ban	-	su
P	-	R	R	G	-	P	PM	G	R	S	N	R	GM	P	M
ri	-	-	-	-	-	Aa	ja	Ba	ja	ii	Ka	nha	Ban	-	su
P	-	R	R	G	P	M	D	P	-	M	M	G	-	PM	GR
ri	-	-	-	-	Mo	ha	la	yi	-	Sa	ga	ri	-	Bri	ja
R	G	R	S	-	S										
Naa	-	ri	Pya	-	ri										

Antara

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
X				2				0				3			
									P	-S	S	S	S	S	-
									-	Brin	-da	-	va	na	ki
-	ND	N	R	N	ND	P	-	-	M	DN	S	S	S	S	-
-	Kun	ja	Ga	li	na	mei	-	-	Brin	da	-	va	na	ki	-
-	ND	N	R	N	ND	P	-	-	M	D	M	DN	RN	N	ND
-	kun	ja	Ga	li	na	mei	-	-	San	ga	Li	ye	--	Bri	kha
P	-	R	R	RG	PR	P	PM								
bha	-	na	Du	la-	ri	Aa	ja								

શું તમે જાણો છો

પંડિત વિષ્ણુ નારાયણ ભાતખંડેએ હિન્દુસ્તાની શાસ્ત્રીય સંગીતમાં સંકેતલિપી પદ્ધતિ વિકસાવી હતી. તેઓ વ્યવસાયે વકીલ હતા અને તેમની યાદશક્તિ અને બુદ્ધિ ખૂબ જ સારી હતી. તેમણે સંગીતકારોને મળવા અને તેમની પાસેથી રચનાઓ એકત્રિત કરવા માટે આખા દેશની મુલાકાત લીધી. ઘણી બધી હાર હોવા છતાં, તેમણે ઘણી જુદી જુદી રચનાઓ એકઠી કરી અને સંકેતલિપી અનુસાર ક્રામિક પુસ્તક માલિકા (છ ભાગ)માં તેનું દસ્તાવેજીકરણ કર્યું, તેમણે વિકાસ કર્યો.

રાગ યમનમાં ગુરુ પર એક બંદિશ શીખો(ક્રમિક પુસ્તકમાલિકા ભાગ-૧)

સ્થાયી

ગુરુ બિન કેસે ગુન ગાયે, ગુરુ ના માને તો ગુન નહીં આયે ગુનીઓ મે ગુની કહાવે

અંતરા

માને તો રિઝવે સબકો યરણ ગાહે સાદિકાન કે જબ આવવે અયપલ તાલ સુર

તાલ - તીનતાલ

*s એ શબ્દના વિસ્તરણને સૂચવે છે.

*- હિન્દુસ્તાની સંગીત સંકેતલિપિ પદ્ધતિમાં સ્વરના વિસ્તરણને સૂચવે છે.

Sthayi

Dha dhin dhin dha	Dha dhin dhin dha	Dha tin tin taa	Ta dhin dhin dha
		P P N D Gu ru bi na	P D P - Kai - Se -
Մ R Մ Մ Gu na gaa -	P - - - Ye - - -	P N D P Gu ru naa maa	- Մ G R ne to -
G R GMP R Gu n naa hee	S R S - Aa - ye -	S S R R Gu nee ya n	G Մ Մ - mey - vey -
P P - N Gu ni - ka	Մ D P - Ha - ve -		

Antara

		P - P Մ Maa - ne -	G - R - To - Ri -
G P Տ D Jha - vey -	Տ Տ Տ Տ Sa ba ko -	Տ Տ G R Ch r n Ga	Տ R Տ - hey - Saa -
N D Տ Տ di - ka na	N N Մ P Ke - Ja b	P G P - Aa - ve -	G R S S A ch pa l
SR GG PD NS Ta - - la	ND PM GR SS - - - sur		

૫ ટ્રિનિટી ઓફ કનાટિક મ્યુઝિક

ત્યાગરાજ, મુથુસ્વામી દીક્ષિતર અને શ્યામા શાસ્ત્રીને કર્ણાટકી સંગીતની ત્રિપુટી તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. તેઓ કર્ણાટકી સંગીતના પ્રણેતા સંગીતકારો માનવામાં આવે છે. ત્યાગરાજની મુદ્રા ત્યાગરાજ, મુથુસ્વામી દીક્ષિતરની ગુરુગુહા અને શ્યામા શાસ્ત્રીની મુદ્રા શ્યામા કૃષ્ણ હતી. ત્યાગરાજના ગીતોમાં મોટાભાગે ભગવાન રામની પ્રશંસા કરવામાં આવી હતી. મુથુસ્વામી દીક્ષિતર સંસ્કૃતના વિદ્વાન હતા અને તેમણે તમામ દેવી-દેવતાઓની સ્તુતિમાં કૃતિઓ ગાઈ હતી. શ્યામા શાસ્ત્રીએ દેવી કામાક્ષી પર વિદ્વતાપૂર્ણ રચનાઓની રચના કરી હતી.

પ્રવૃત્તિ ૪: શીખો કલ્યાણી રાગમાં ગીત

રાગમ કલ્યાણીમાં ગીતમ્ના સ્વરો (નોંધો) અને સાહિત્ય (ગીતો) શીખવા માટે ઓડિયો સાંભળો. ગીતમ્ એ કર્ણાટક શાસ્ત્રીય સંગીતમાં, ભગવાન અથવા દેવીની સ્તુતિમાં એક રચના છે. આ ગીતમ્ રાગમ કલ્યાણીમાં રચાયેલ છે અને ત્રિપુટ તાલમાં સેટ થયેલ છે. ત્રિપુટ તાલ એ સાત બિટ લયબદ્ધ ચક્ર છે કે જે 3+2+2 તરીકે વિભાજિત થાય છે. કલ્યાણીમાં આવેલ સ્વરો શંકરાભરણમ્ના સ્વરો જેવા જ છે, સિવાય કે મ. કલ્યાણીમાં એ મ તીવ્ર હોય છે.

શબ્દો

કમલા જાદવ

વિમલા સુનયના

કરીવરદા કરુણામ્બુધે

કરુણા શારદે કમલાકાંત

કેશી નરકાસુર વિભેદન

વરદ વેવાપુરા સુરોત્તમ

કરુણા શારદે કમલાકાંત

આ ગીત બ્રહ્માંડના રક્ષક એવા ભગવાન વિષ્ણુ વિશે છે.

Kamalajaadala

Ragam: Kalyani

Tala: Triputa

Composer: Purandaradasa

Arohanam: S R₂ G₃ M₂ P D₂ N₃ S

Avarohanam: S N₃ D₂ P M₂ G₃ R₂ S

Ś Ka	Ś ma	Ś la	N jaa	D	N da	Ś la
N Vi	D ma	P la	D Su	P na	M ya	P na
G Ka	M ri	P va	P ra	D da	D Ka	N ru
D naam	P	M bu	P dhe	G	R	S
Ḍ Ka	Ṇ ru	Ḍ na	G Sha	R ra	G dhe	,
M Ka	P ma	,	M laa	G	R	S
R kaan	,	,	S ta	,	S	,
G Ke	M	P shi	M Na	P ra	D kaa	P
N su	D ra	P Vi	D bhe	P	M da	P na
G Va	M ra	P da	P Ve	D	D laa	N
D pu	P ra	M Su	P ro	G	R tta	S ma
Ḍ Ka	Ṇ ru	Ḍ na	G Sha	R ra	G dhe	,
M Ka	P ma	,	M laa	G	R	S
R kaan	,	,	S ta	,	S	,

આ ગીત તેમની કરુણા અને મહિમાનું વર્ણન કરે છે.

ગાવાની તક્નીકો

ગમક એ એક વિશેષ સજાવટ છે કે જેનો ઉપયોગ સંગીતકારો તેમના સંગીતને વધુ સુંદર અને અભિવ્યક્ત બનાવવા માટે કરે છે. સ્વરોની પીચને ઓસિલેટેડ કરીને અથવા આગળનાં સ્વરો પર ગ્વાઈડિંગ દ્વારા મોડ્યુલેટ કરવામાં આવે છે.

અહીં રાગમ્ કલ્યાણીમાં કેટલાક વોકલ વોર્મ-અપ્સ આપવામાં આવ્યા છે. તે સાંભળો અને પ્રેક્ટિસ કરો.

અહીં રાગમ્ - કલ્યાણીમાં કેટલાક વોકલ વોર્મ-અપ્સ આપવામાં આવ્યા છે. તે સાંભળો અને અભ્યાસ કરો.

1.

Ś	N	D	P	M	G	R	S
S	,	,	,	S	,	,	,
G	R	S	Ṇ	S	R	G	M
S	R	G	M	P	D	N	Ś

2.

Ś	N	D	P	M	G	R	S
S	,	,	,	S	,	,	,
G	R	S	Ṇ	S	S	Ṇ	S
S	Ṇ	S	R	G	M	P	M
G	R	S	Ṇ	S	R	G	M
S	R	G	M	P	D	N	Ś

3.

Ś	N	D	P	M	G	R	S
S	,	,	,	S	,	,	,
G	R	S	Ṇ	ḍ	Ṇ	S	Ṇ
S	Ṇ	S	R	G	M	P	M
G	R	S	Ṇ	S	S	Ṇ	S
S	Ṇ	S	R	G	M	P	M
G	R	S	Ṇ	S	R	G	M
S	R	G	M	P	D	N	Ś

4.

Ś	N	D	P	M	G	R	S
S	,	,	,	S	,	,	,
G	R	S	Ṇ	ḍ	ḍ	ḍ	Ṇ
S	Ṇ	S	R	G	M	P	M
G	R	S	Ṇ	ḍ	Ṇ	S	Ṇ
S	Ṇ	S	R	G	M	P	M
G	R	S	Ṇ	S	S	Ṇ	S
S	Ṇ	S	R	G	M	P	M
G	R	S	Ṇ	S	R	G	M
S	R	G	M	P	D	N	Ś

